

A magyar felsőoktatás és a világbanki támogatás*

Christine Allison

Több mint három évtizede gyűlnek világszer-
te azok a bizonyítékok, melyek azt mutatják, hogy
az emberi tőke a gazdasági fejlődés elősegítésé-
nek egyik kulcstényezője. A leglátványosabb bi-
zonyítékot talán Kelet-Ázsiában találjuk, ahol fi-
gyelemre méltóan magas és hosszan tartó gaz-
dasági fejlődést értek el. 1965 és 1990 között Ke-
let-Ázsia 23 országa gyorsabban növekedett,
mint a világ bármely más területe – évente átlago-
san több mint 5 százalékkal. Az ún. kelet-ázsiai
csoda arról tanúskodik, hogy e térség kivételes
fejlődése a szellemi tőke magas szintű felhalmo-
zásának köszönhető.

A kutatások szerint az alapfokú oktatásban fi-
gyelhető meg a legnagyobb megtérülés, de a fel-
sőoktatásnak is fontos szerep jut. A magas szin-
ten oktatott és képzett, rugalmas munkaerő az or-
szág erőforrásainak alapvető része – ahogy azt a
kelet-ázsiai tapasztalatok is mutatják. Ma a pia-
cok által megkövetelt termék- és szolgáltatás-mi-
nőség előállítására mobilis, fegyelmezett és nagy
szaktudású munkaerőt kíván. Ennek alapja a mo-
dern és piacközpontú felsőoktatási rendszer, és a
tudományos kutatásnak olyan rendszere, amely
jól integrálódik mind a felsőoktatásba, mind pedig
az iparba.

Még egy oka van annak, hogy a gazdasági át-
menet éveiben a felsőoktatási rendszerek külön-
ös figyelmet követelnek Közép- és Kelet-Euró-
pában. Míg az alapfokú és középfokú oktatásban
való részvétel mutatói kedvezően aránylanak a
világ többi részéhez, a felsőoktatásban való rész-
vétel rendszerint alacsony, ezért a hallgatói lét-
számot növelni kell. Emellett a felsőoktatás szer-
kezete, a tananyag és a felsőoktatási intézmé-
nyek erős akadémikus beállítottsága, ami mind
az előző rezsim öröksége, egyre kevésbé illesz-
kedik a kifejlődő piaccgazdasághoz. A közép- és
kelet-európai régió jelentős részében igen nagy
szükség van a felsőoktatási rendszerek módszer-
es átszervezésére és modernizációjára.

Mindezek a tényezők magyarázzák azt, hogy
öt évvel ezelőtt, amikor az úgynevezett Magyar-
országi Humán Erőforrások programot összeállí-
tották, a Világbank készségesen reagált a ma-
gyar kormány kérésére, amely a felsőoktatási
rendszer fejlesztéséhez igényelt segítséget. Utal-
nék a FEFA és az OTKA programok tevékenységé-
re, melyet a Világbank folyamatosan támogat.

* Elhangzott *A felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséért c.*
konferencián, Bp. 1995. május 15-16.

A magyar kormány már 1990-ben felfigyelt humán erőforrás programjának hiányosságaira és felismerte annak szükségét, hogy stratégiai keretet és befektetési programot vezessen be az átmeneti évekre. A kormányzati és a világbanki támogatás együttesen képes volt az elmúlt négy év során segítséget nyújtani a szakmai képzés, a felsőoktatás és a kutatás számára – ezek voltak ugyanis azok a kiemelt területek a 90-es évek elején, amelyek a legsürgősebben szorultak növekedésre, fejlődésre és reformra.

Mivel a Humán Erőforrás program nagyon kedvező tapasztalatokat hozott, a Világbank szerint továbbra is partnerek maradhatunk a Magyar Felsőoktatási Rendszer fejlesztésében. Részben ebből a célból 1993-ban támogatást biztosítottunk a japán kormánytól a magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium számára. A kb. 87 millió yenes összeget (amely a jelenlegi árfolyamon több, mint 1 millió dollár) a felsőoktatás két fontos területének támogatására használtuk fel: a hallgatói tankönyvek és a felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséhez. A támogatás fennmaradó kisebb részét a felsőoktatás fejlesztésével kapcsolatos egyéb jellegű tevékenységek előmozdítására használják fel. Most, hogy a japán támogatással kapcsolatban lévő fejlesztések a végükhöz közelednek, reméljük, hogy a közeljövőben sikerül véglegesíteni egy felsőoktatás-fejlesztési programot. A Világbank ehhez a programhoz igen jelentős – 100 millió dollár nagyságrendű – támogatást nyújthatna, és ideális esetben a könyvtárak központi szerepet kapnának ebben a programban.

Itt azonban szeretnék arra emlékeztetni, hogy a világbanki támogatások kölcsön jellegűek – igaz, hogy a kölcsönöket kedvező kamatfeltételek mellett kapja a kormány, de ezeket a pénzeket vissza kell fizetni, és ez a teher Önökre mint adófizetőkre és az Önök gyermekeire mint jövőbeli adófizetőkre hárul. Ennélfogva rendkívül fontos, hogy a világbanki összegeket olyan tevékenységek elősegítésére használjuk fel, amelyek gazdasági és pénzügyi hasznot hoznak később, s mellyel könnyebben vissza lehet majd fizetni a kölcsönt.

A jelenlegi magyarországi felsőoktatási rendszer már sokban különbözik attól, amelynek támogatására a Világbank öt évvel ezelőtt elhatározta magát. Ugrásszerűen megnőtt a hallgatói létszám, a kutatói diplomák az egyetemeken tevékenységének fontos részévé váltak, új tantárgyakat vezettek be és új tanterveket dolgoztak ki,

hogy alkalmazkodjanak a változó gazdasági környezethez. Kredit-rendszert vezettek be a tantárgyválasztás nagyobb rugalmassága érdekében, és újabban rövid kurzusok állnak a hallgatók rendelkezésére mind a főiskolákon, mind pedig az egyetemeken. Az 1993-as Felsőoktatási Törvény fordulópontot jelent a magyar felsőoktatás fejlődésében. A törvény hatására létrejött a Nemzeti Akkreditációs Bizottság és a Felsőoktatási és Tudományos Tanács.

Ugyanakkor a felsőoktatás számos aspektusa változatlan maradt a múlthoz képest. A Világbank számára az egyik legkritikusabb pont az egy hallgató képzésére jutó magas költségarány, bár ez a mutató az utóbbi években a hallgatói létszám növelésével láthatóan csökkent, de a nemzetközi normákhoz képest még mindig magas. Az egy főre jutó magas költségek okai ismertek: a kis területű, feldarabolt intézmények, az alacsony hallgató-oktató arány stb. Az egyetemeken és főiskolák támogatására jelenleg használt módszerek szinte újratermelik ezeket a rendszeremertű, a gazdaságtalan működéssel járó hibákat. Fontos mutatót jelent a rendszer úgynevezett külső hatékonysága. A felsőoktatás struktúrája és a végző hallgatók részben még mindig a múlt időszak munkaerőpiacához igazodnak – következésképpen túl sok orvost és mérnököt képeznek, holott a munkaerőpiac könyvelőket, bankárokat, jogászokat és középszinten dolgozó, érettségi utáni képzéssel rendelkező technikusokat igényel.

Annak érdekében, hogy a képzés beteljesítse a dinamikus gazdasági fejlődés elősegítésében játszott szerepét – ahogy azt más felsőoktatási rendszerek a világ minden táján tették és teszik ma is – a magyarországi felsőoktatási rendszernek meg kell változnia. Foglalkozni kell a belső és a külső hatékonyság megteremtésével. A Világbank segíthet ezeknek a változásoknak a létrehozatalában, azonban ehhez elengedhetetlen előfeltétel a változás egyöntetű akarása és a változások elérésére való készség megléte.

Minek kell megváltoznia? Sok mindennek, most azonban csak két lényeges szempontra szeretnék kitérni.

Az első a pénzügyi helyzettel kapcsolatos. Látva, hogy Magyarországnak mekkora a külső és a belső egyensúlyhiánya és, hogy mekkora a GDP-nek jelenleg a felsőoktatásra fordított hányada (kb. 1,3%), nehéz lenne azt várni, hogy újabb tényleges támogatás jusson a felsőoktatásnak. A központi költségvetés helyzete az eljövén-

dő néhány évben olyan lesz, hogy a felsőoktatásnak valószínűleg kevesebbel kell majd többet elérnie. Lehet, hogy nehéz elhinni, de ez nem teljesíthetetlen kihívás. Megvalósításában szerepet kaphat a hallgató-központú támogatási rendszer, az intézmények szabadsága, a nem-központi költségvetési források felhasználása, tandíjak és más teherviselési konstrukciók, a felsőoktatási intézmények pénzügyi autonómiája a források leghatékonyabb elrendezésében, és az olyan intézkedések, melyek a felsőoktatás privát ellátásának magasabb arányát ösztönzik.

A második dolog az, hogy "modernizálni" kell azt, amit a hallgatók tanulnak, és azt, ahogyan tanulnak. Azzal kapcsolatban, hogy a hallgatókat hogyan tanítják, hadd mondjam el a következőket. A nyugati országokban az egyetemi és főiskolai hallgatókat arra bátorítják, hogy sokféle forrásból szerezzék be információikat. Az egyik fontos forrás a tanárok által biztosított előadások és oktatási segédanyagok. Emellett azonban a könyvek és folyóiratok szintén gazdag forrást jelentenek, akár nyomtatott, akár elektronikusan elérhető formában. Ahhoz, hogy a magyar hallgatók a tanulás efféle megközelítéséből profitálhassanak, négy fontos változásnak kell bekövetkeznie: 1.) a hallgatóknak több időt kell biztosítani önálló tanulásra, ennek a kisebb óraszám az előfeltétele; 2) hozzá kell férniük ezekhez az

anyagokhoz könyvtárakban vagy saját vásárlás útján; 3) legyen egy hely, ahol önállóan tanulhatnak – ez legtöbbször a könyvtár; 4) a vizsgarendszer is tükrözze a tanulásnak ezt a tágabb megközelítését.

A felsőoktatási könyvtárak nyilvánvalóan nagyon fontos szerepet játszanak a tanulás "modern" megközelítésében, és jelentős befektetésekre lesz szükség ahhoz, hogy ezt a szerepet beteljesíthessék. Ugyanakkor világos kell legyen, hogy értelmetlen lenne hatalmas költségvetési kiadások árán bővíteni, újrafelszerelni a könyvtárakat, ha a többi említett változás nem következik be.

Nagyon remélem, hogy a Világbank továbbra is partner maradhat majd a felsőoktatás pénzügyi támogatásában, és az elkövetkező 6-12 hónap során sikerül véglegesíteni egy olyan támogatási programot, amelyben a könyvtáraknak központi szerep jut. Ámítás lenne azonban, ha most azt a benyomást alakítanám ki Önökben, hogy a Világbank már éppen aláírni készül a csekket. Erről még nincs szó – sokat kell még tenni az elkövetkezendő néhány hónapban egy olyan felsőoktatási reformprogram megtervezéséért, különös tekintettel a pénzügyi háttérre, amely kivívja a Világbank vezetésének és fő részvényeseinek meglegedését. Ami engem illet, mindent elkövetek, hogy segítsen ebben Önöket.

A PRÁGAI NEMZETI KÖNYVTÁR az első a kelet-közép-európai könyvtárak között, amely leírásaival hozzájárul az OCLC adatbázisához. 1995 januárjában írta alá a könyvtár igazgatója azt a megállapodást, amelynek értelmében a cseh nemzeti bibliográfia 1995-ös anyagát (majd a tervek szerint az 1983-1994 közöttit is) betöltik az OCLC adatbázisába. Cserébe a cseh nemzeti könyvtár igénybe veheti az OCLC teljes adatbázisát. Ezzel a lépéssel a prágai nemzeti könyvtár csatlakozott a világ 61 országának ahhoz a 18 ezer könyvtárához, amelyek felhasználják a világméretű legnagyobb könyvtári adatbázis rekordjait.

(1995. 2. no.; OCLC Newsletter, March/April 1995.)